

HÖGSKOLAN OCH NÄRINGSLIVET
ETT DISKUSSIONSUNDERLAG VID FÖRBUNDSFÖRSAMLINGENS SAMMANTRÄDE DEN
19 MARS 1998

TORBJÖRN HEDBERG

*Högskolan skall till 50% bestå av
vad näringslivet **vill** ha och till
50% av vad näringslivet **skall** ha.*

(Fritt efter Amos Andersson¹)

¹ Amos Andersson 1871 - 1961; framstående finländsk affärsman och tidningsutgivare, ägare av och tidvis chefredaktör för Hufvudstadsbladet. Citatet, som helst bör läsas påfinlandssvenska, syftar i sin ursprungliga form inte på högskolor utan på dagstidningar och deras läsare.

INNEHÅLL

Inledning	3
Universitetens nytta	3
Den viktigaste uppgiften	3
En paradox	4
Nödvändig dialog <i>Ledarskap</i>	6
Näringslivets betydelse för högskolan	8
Grundutbildning <i>Brist på vissa kategorier</i> <i>Akademisering av yrkesutbildning</i> <i>Fort- och vidareutbildning</i> <i>Utländska studenter – en tillgång</i>	9
Forskning och forskarutbildning	11
Den tredje uppgiften <i>Utredningar</i> <i>Särskilda organ</i> <i>Små- och medelstora företag</i> <i>Beställarkompetens</i> <i>Immateriella rättigheter - lärarundantaget</i>	12
Mål och resultatstyrning <i>Särskilt anslag för den tredje uppgiften</i>	17
Slutsatser	18
Referenser	19

INLEDNING

I den allmänna samhällsdebatten uttrycks en stark tilltro på högskolans förmåga att föra landet ur den ekonomiska och sysselsättningsmässiga krisen. Kunskap, skapad och förmedlad av högskolornas forskning och utbildning och omsatt i industriell verksamhet är enligt denna föreställning nyckeln. Utbyggnaden av högskolor runt om i landet förväntas vidare skapa regional rättvisa och likformig utveckling av olika landsdelar.

Samtidigt utsätts universitet och högskolor för betydande kritik och deras sätt att leva upp till de stora förväntningarna ifrågasätts. Det är inte ovanligt att högskolan anklagas för inåtvändhet, tröghet, bristande lyhördhet och dålig anpassning till näringslivets behov.

Vi kan inte utan vidare avfärda kritiken, även om åtminstone vissa kritiker har en överdriven uppfattning av högskolans förmåga och andra bortser såväl från konflikten mellan högskolans skilda mål som från gapet mellan de mål som ställs upp och de medel som står till förfogande.

Å ena sidan skall högskolan bidra till förstärkningen av industrin och näringslivet i övrigt genom att utbilda de tekniker och forskare som industrin förväntas vara intresserad av, genom att på olika sätt bedriva tekniköverföring och genom att främja uppkomsten av små teknikbaserade företag. Å andra sidan måste universitet och högskolor slå vakt om sina andra, minst lika värdefulla, roller och hävda mer traditionella universitetsvärden.

Denna PM utgör ett försök att lyfta fram vissa problem och att ge ett bidrag till en diskussion om vilka näringspolitiska roller som högskolan kan och bör spela och vilka roller som mot bakgrund av högskolans två primära uppgifter - forskning och utbildning - bör hänskjutas till andra.

UNIVERSITETENS NYTTA

Universiteten är medel med vars hjälp samhället söker nå sina mål. De är - och har alltid varit - i denna mening nyttiga.

När vi, som här, intresserar oss för Högskolan och näringslivet är det centrala målet det svenska näringslivets långsiktiga konkurrenskraft. Dock måste även andra mål beaktas, exempelvis regionalpolitiska, energipolitiska och miljöpolitiska.

DEN VIKTIGASTE UPPGIFTEN

Högskolor och universitet har länge ansetts ha två huvuduppgifter, utbildning och forskning. Med 1977 års högskolelag har de också uttryckligen tilldelats en tredje uppgift, nämligen att sprida "kännedom om forskningen och utvecklingsarbetet" och om "vilka erfarenheter som vunnits i verksamheten samt om hur dessa erfarenheter och kunskaper skall kunna tillämpas". Denna formulering har

som bekant sedan 1 januari 1997 ersatts av: "Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet".² I regleringsbrevet för år 1997 avkrävs vidare universitet och högskolor "handlingsplaner för samverkan med det omgivande samhället". I 1998 års version talas det i stället om "handlingsprogram" och man avkrävs redovisning av "vilka åtgärder som under 1998 vidtagits med utgångspunkt i handlingsprogrammen".

En diskussion om Högskolan och näringslivet kan emellertid inte begränsas till att enbart handla om denna tredje uppgift, oavsett hur begreppet "samverkan" närmare definieras.

Tvärtom råder en betydande enighet, inom såväl högskola som näringsliv, om att universitets och högskolors viktigaste uppgift, sett ur näringslivets synvinkel, är att utbilda tillräckligt många personer med rätt sorts grundutbildning och forskarutbildning för rekrytering till detta näringsliv. Det viktigaste företagen kan göra i detta sammanhang är att ta väl vara på de högskoleutbildade.

Få bestrider på allvar denna ståndpunkt, men den förtjänar ändå att upprepas i alla tonarter och tonlägen i varje sammanhang där frågan om Högskolan och näringslivet diskuteras.

En viktig faktor är att, i varje fall hittills, högskolesystemet ensamt svarar för detta slags utbildningsuppgift medan andra av högskolans roller delas med andra aktörer.

Men även om uppslutningen kring påståendet är god återstår viktiga och svåra frågor; vad är "tillräckligt många" och vad menas med "rätt sorts utbildning"?

EN PARADOX

Företrädare för universitet och högskolor talar inte så sällan om universitetens "legitimitetskris". Samtidigt tycks omvärlden ha stort förtroende för högskolans möjligheter att bidra till näringslivets utveckling och till lösningen av dagens ekonomiska svårigheter och samtidigt förekommer det i varje fall i den politiska retoriken tal om "satsningar på högskolan".

Detta kan förefalla paradoxalt, men paradoxen är väsentligen skenbar. Såväl högskola som näringsliv är mångfasetterade begrepp. Den som talar om "universitetens legitimitetskris" syftar inte på hela det högskolesystem som är resultatet av 1970-talets reformer utan bara på en mindre, om än väsentlig, del. Den som drömmer om draghjälp åt det svenska näringslivet eller åt den egna regionen tänker i allt väsentligt på en annan del.

Dagens högskola kan grovt delas upp i två delar. Gränsen går inte mellan universiteten och de olika specialhögskolorna och inte heller mellan forskande och icke-forskande högskolor. Den skär snarare rätt igenom universiteten och genom de mindre och medelstora högskolorna.

2) Högskolelagen 1 kap. 2§

På de ena sidan finner vi de delar av högskolesystemet som arbetar mot en tydlig och väl definierad samhällssektor, exempelvis industrin, skolan, jordbruket eller vården. Låt oss kalla denna del av universitets- och högskolesystemet för *Fackuniversitetet*. Till denna del hör specialhögskolor som de tekniska högskolorna, lantbruksuniversitetet, handelshögskolorna och universitetens medicinska, tekniska, farmaceutiska, odontologiska, juridiska fakulteter samt delar av de samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga fakulteterna. Hit hör vidare lärarutbildningar, vårdhögskolor, sjöbefälsskolor, yrkesteknisk högskoleutbildning, driftteknikerutbildning, journalistutbildning, konstnärliga högskolor samt många övriga utbildningar inom de mindre och medelstora högskolorna. Ett utmärkande drag är att man oftast utbildar för en "profession" och att utbildningen leder till en yrkesexamen.

Den andra delen av systemet utgörs framförallt av universitetens filosofiska fakulteter, i första hand av de humanistiska och samhällsvetenskapliga men också av delar av de naturvetenskapliga. Hit hör även de delar av de mindre och medelstora högskolorna som delar de filosofiska fakulteternas värderingar och arbetssätt. Låt oss kalla denna andra del för det *Filosofiska universitetet*.

Den upplevda legitimitetskrisen, hotet mot autonomi, ifrågasättandet och tvånget att hänvisa till samhällsnyttan för att motivera sin existens gäller framförallt det filosofiska universitetet. Fackuniversitetets situation är enklare.

Även näringslivet, här definierat som varu- och tjänsteproducerande företag, låter sig grovt delas upp i två sektorer. Den första delen domineras av stora företag, men innehåller även andra forskningsbaserade och högtekniska företag. De utmärks bl a av att bland de anställda ha många akademiskt utbildade personer och dessa företag har normalt utvecklingsavdelningar. Den andra typen av företag skulle kunna beskrivas som sådana som väsentligen tillämpar och anpassar etablerad teknik. Till denna grupp hör majoriteten av de små och medelstora företagen. Låt oss kalla den första gruppen av företag för *H-företag* och den andra för *S-företag*.

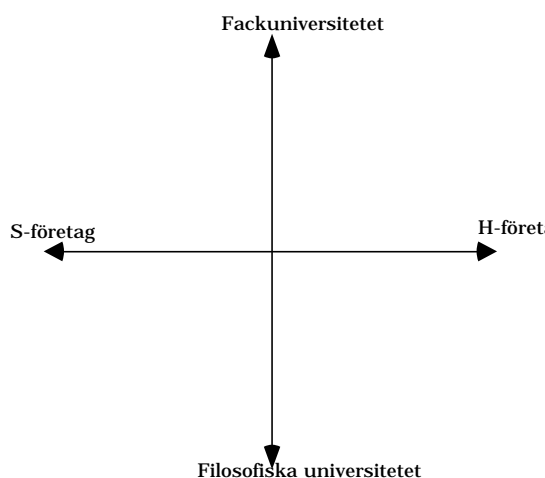

FIG. 1. UNIVERSITET OCH NÄRINGSLIV - OLIKA KONSTELLATIONER

Problemen och möjligheterna ter sig i hög grad olika beroende på var i figuren man befinner sig. Vi återkommer till denna bild, men de existerande, och i stor utsträckning outnyttjade, samverkansmöjligheterna låter sig kanske belysas på följande sätt:

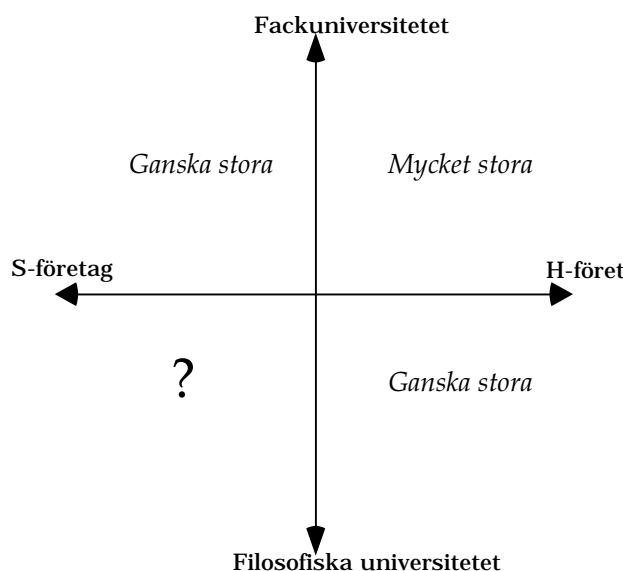

FIG. 2. SAMVERKANSMÖJLIGHETER

NÖDVÄNDIG DIALOG

En ofta återkommande synpunkt är att dialogen mellan högskolan och näringslivet måste utvecklas och fördjupas. De kulturella skillnaderna är betydande och den ömsesidiga okunskapen är alltför stor. Denna dialog krävs för att universitet och högskolor ska kunna hantera målkonflikter och avvägningsproblem på ett ansvarsfullt sätt och för att de ska kunna ta hänsyn till näringslivets intresse vid etablering av nya utbildningar och vid omfördelningar av resurser för forskning och för utbildning.

För att dialogen skall bli fruktbar måste den präglas av en ömsesidig respekt och förståelse för motpartens villkor. Denna ömsesidiga förståelse föreligger inte alltid och den respekt med vilken högskolans företrädare ser på näringslivet och dess representanter har inte heller alltid sin motsvarighet i omvänd riktning.

Högskolan måste hävda sin självständighet och se till att bevara sin autonomi gentemot näringslivet. Annars gör den både sig själv och detta näringsliv en stor otjänst.

Stig Strömholm [1] uttrycker skälen på följande sätt:

"Offentligt finansierade och i lagens skydd oberoende universitet utgör de mest betydelsefulla och kanske snart de enda permanenta organisationer inom vilka, och genom vilka, våra samhällen kan kontinuerligt bedriva en *oberoende och kritisk självsyn och självanalys*."

Det är dock värt att framhålla att dessa frågor har en annan innebörd och en större vikt för det Filosofiska universitetet än för Fackuniversitetet. Det är också värt att påpeka att högskolan, när den hävdar dessa för högskolan viktiga värden, riskerar att av motparten uppfattas som inåtvänd och ovillig att delta i samverkan. När företrädare för högskolan argumenterar för sin sak måste de utgå från denna insikt. Full förståelse kommer högskolan säkerligen aldrig att få. En viss spänning är oundviklig och kanske också värdefull.

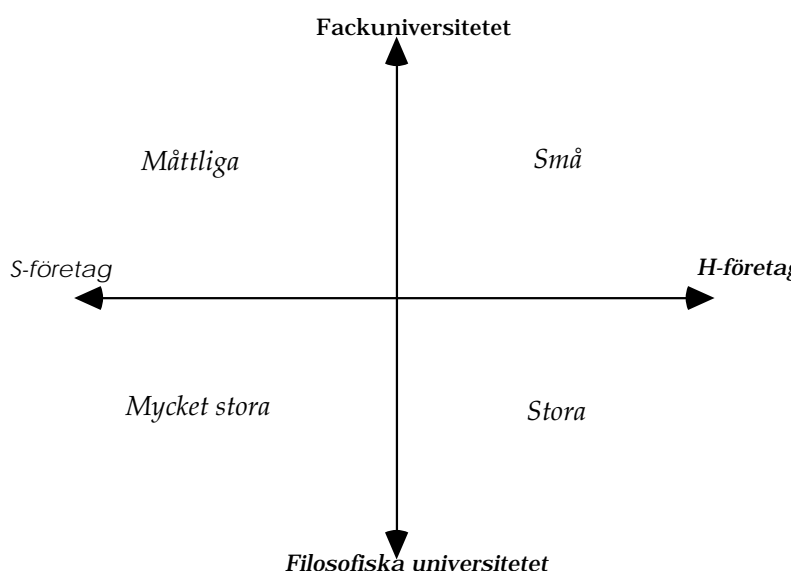

FIG. 3. KULTURELLA SKILLNADER

Ledarskap

För att få respekt från näringslivet är naturligtvis det absolut viktigaste att universitet och högskolor har en hög kompetens, så hög att de kan ställa villkor för att ställa sig till förfogande och så hög att diskussion kan föras mellan jämbördiga parter. Men hög kompetens är inte tillräckligt. Universitet och högskolor, deras ledningar, informatörer och andra anställda måste på ett mer effektivt sätt än idag verka för att skapa förståelse för sitt sätt att arbeta, för sin roll i samhället och för sin förändrings- och förnyelseförmåga.³ Universitetet måste också visa prov på sådan förmåga. Den samlade effekten av stagnerande ekonomiska resurser, snabbare förändringar i omvärlden och ökande krav från näringslivet och andra avnämare

3) Kommer exempelvis det ökande näringslivsinflytandet i universitets- och högskolestyrelserna i kombination med ändrad förordning att leda till att rektorer framgent de facto utses av styrelserna och inte genom en valförsamling?

gör att universiteten måste vara beredda att göra hårdhäntare omprioriteringar och omprioriteringar än vad som hittills krävts och varit brukligt. Detta i sin tur medför större krav på ett effektivt ledarskap på skilda nivåer inom universitet och högskolor.

För Fackuniversitetet finns det oftast goda förutsättningar för dialog och samverkan med den "egna" samhällssektorn. Inte minst gäller detta för de mindre och medelstora högskolorna. Däremot är den ömsesidiga förståelsen mellan det Filosofiska universitet och näringslivet betydligt svagare och behovet av nya initiativ större. Även om huvudparten av dessa initiativ måste vara lokala så bör SUHF kunna spela en aktiv roll.

För att dialogen ska vara meningsfull är det vidare nödvändigt att inte bara universitet och högskolor tar den på allvar; även näringslivet måste göra det.

NÄRINGSLIVETS BETYDELSE FÖR HÖGSKOLAN

Samverkan måste också innebära ett flöde av kunskaper och impulser från näringsliv till högskola. Industrin har skapat och skapar en stor kunskapsmassa utanför högskolan och utan medverkan av högskolans forskare (men med hjälp av högskoleutbildade). De belopp som de 4-5 största svenska företagen tillsammans lägger ner på utveckling och i någon mån på forskning är väsentligt större än högskolans samlade ekonomiska resurser för forskning. Denna kunskap måste komma högskolan tillgodo såväl för undervisningens skull som för att högskolans forskning skall ligga i frontlinjen även på områden där en stor del av kunskapsutvecklingen sker i industrin. I stället för att för att tala om "tekniköverföring" borde vi kanske i stället använda termen "teknikutbyte".

Näringslivets påverkan är i detta avseende kvalitetsdrivande. Detta gäller rent allmänt för kvalificerade och krävande kunder och i egenkap av en sådan kan näringslivet göra högskolan goda tjänster genom att slå larm när det anser att kvaliteten på forskning eller grundutbildning inte är tillräckligt hög.

För framtiden är det viktigt att näringslivet och dess organisationer gör seriösa prognoser över behoven av utbildade inom skilda områden och inte minst att företagen så småningom även anställer i den omfattning man förespeglar i de enkäter prognoserna bygger på.

Svårigheterna för teknologer och andra studenter att få praktikplatser under sin utbildning har ökat på senare år. Delvis beror detta på ökningen av studentantalet men huvudskälet är förändringar i industrins beteende. I vissa fall har därför tekniska högskolor sett sig tvungna att inte längre låta den klassiska 17 veckors praktikperioden vara obligatorisk. Högskolesystemet bör nu ställa tydliga krav på att denna utveckling bryts och att näringslivet går högskolan till mötes och tillhandahåller praktikplatser i tillräcklig omfattning.

Studenternas val av studieinriktning är mycket viktig och förmodligen på sikt den faktor som mer än någon annan styr högskolans

dimensionering. Näringslivet kan påverka studenternas attityder och val genom information och andra åtgärder och få dem att välja studiegångar som svarar mot näringslivets framtida behov. Därigenom kan näringslivet indirekt utöva ett stort och ibland avgörande inflytande på de avvägningar och prioriteringar som högskolorna gör.

Lönesättningen är ett annat instrument som näringslivet förfogar över och som det skulle kunna utnyttja bättre för att öka tillgången på eftertraktade kategorier; civilingenjörer är inte speciellt högt avlönade i Sverige idag. En annan lönesättning skulle också förbättra balansen mellan tillgång och efterfrågan på "bristvaran" genom att företagen får starkare incitament att hushålla med kvalificerad kompetens. Det skulle också öka möjligheterna att täcka en del av den akuta bristen genom att locka utländska civilingenjörer.

GRUNDUTBILDNING

Brist på vissa kategorier

Från industrin hävdas att bristen på civilingenjörer och IT-specialister av skilda slag är alarmerande och det finns ingen anledning att från högskolehåll ifrågasätta detta. Det finns inte heller någon anledning att försöka klarlägga om denna brist uppstått på grund av dålig framförhållning från industrins sida eller på grund av försummelser från högskolorna eller statsmakterna eller om orsaken snarare är att söka längre ner i skolsystemet och i ungdomens attityder.

Däremot är det meningsfullt att diskutera hur problemet kan lösas och hur man kan förhindra att motsvarande inträffar i framtiden.

På kort sikt är det uppenbarligen omöjligt att öka examinationen av civilingenjörer utöver den mycket aktningvärda ökning som kommer att följa av de senaste årens utomordentligt stora ökning av antalet antagna till högre teknisk utbildning.⁴ Däremot kunde sannolikt en stor del av bristen fyllas om industrin i större omfattning än idag rekryterade andra kategorier av högskoleutbildade än civilingenjörer och högskoleingenjörer. Många av dessa sysslar idag med icke-tekniska uppgifter som med fördel skulle kunna fullgöras av andra akademiskt utbildade.

Det finns mycket goda skäl för universitet och högskolor att göra ytterligare ansträngningar för att "marknadsföra" sina utbildade bättre och peka på de kvalifikationer de har. Vissa av universitetens utbildningar kan dessutom sannolikt göras mer yrkesinriktade. Lösningen på problemet bör emellertid inte vara att de naturvetenskapliga fakulteterna förvandlas till ett slags tekniska högskolor⁵ utan de naturvetenskapliga utbildningarna måste slå vakt om sin egenart i förhållande till de tekniska. Mångfalden är viktig och de skilda typerna av utbildning behövs och kompletterar varandra.

De rekryteringsansvariga i näringslivet och näringslivets organisationer bör å sin sida mer aktivt än hittills sätta sig in i vad andra utbildningar har att erbjuda än dem som leder till ingenjör-, civilingenjör-, ekonom- och systemvetarexamen. Vidare bör universitet

4) Förutsatt att examinationskvoten inte minskar drastiskt.

5) Eller de samhällsvetenskapliga till handelshögskolor.

och högskolor kunna kräva att näringslivet underlättar yrkesanpassningen av de filosofiska fakulteternas utbildningar genom att tillhandahålla praktikplatser, inte bara för ekonomer och systemvetare utan också beteendevetare, samhällsvetare, språkvetare och andra humanister.

Akademisering av yrkesutbildning

Genom högskolereformen 1977 tillfördes det svenska universitets- och högskolesystemet ett antal eftergymnasiala utbildningar, som inte bara bygger på ett teoretiskt kunnande utan som också har, och bör ha, omfattande inslag av praktisk yrkesskicklighet. Dessa yrkesutbildningar har svårt att hävda sin egenart inom systemet. En farlig och oönskad konsekvens av reformen riskerar att bli att "akademiseringen" av utbildningarna drivs alltför långt.

Bakom denna akademiseringsprocess ligger inte alltid en analys av individernas eller näringslivets faktiska behov utan andra och mer högskoleinterna faktorer – svårigheter att inom samma organisation hantera väsensskilda verksamheter, de allmänna kraven på vetenskaplighet, forskningsanknytning och disputerade lärare, prestige-relaterade föreställningar och andra snarast sociala och psykologiska orsaker.

Universitet och högskolor måste se till att dessa kvalificerade yrkesutbildningars särskilda behov beaktas vid utformning av lärartjänster, organisationsstruktur och styrformer och att studenternas och arbetsmarknadens behov får vara vägledande vid utbildningens utformning.

Fort- och vidareutbildning

Det finns idag stora grupper anställda i näringslivet och i andra samhällssektorer som enbart har gymnasieutbildning. Därför finns och kommer under många år framåt att finnas ett mycket stort behov av fort- och vidareutbildning av redan yrkesverksamma. Universitet och högskolor har på olika sätt och inte helt utan framgång försökt möta detta behov, men en granskning av det samlade resultatet pekar på ett behov av att universitet och högskolor tar på sig en mer aktiv roll. Framförallt måste universitet och högskolor utveckla utbildningsformer och utbildningsinnehåll som i långt högre grad än idag bygger på ett "kundperspektiv", på de behov och de förutsättningar som företagen och de tilltänkta studenterna har.

Förhoppningsvis kommer SUHF:s konferens senare under detta år att bidra till att föra denna viktiga fråga framåt.

Utländska studenter – en tillgång

Ett ökande antal studenter av utländsk härkomst finns vid svenska universitet och högskolor, både sådana som deltar i utbytesprogram och sådana som fullföljer hela sin utbildning här. Oavsett om de stan-

nar i Sverige eller återvänder till sina hemländer skapar de möjligheter för det svenska näringslivet som hittills är otillräckligt utnyttjade. Sverige bör kunna dra ekonomisk och annan nytta av att det runt om i världen finns personer i inflytelserika ställningar som har bindningar till och kunskap om Sverige och svenska förhållanden. Motsvarande effekter av gäststudenter har länge noterats och utnyttjats av länder som Frankrike och Storbritannien och det finns ingen anledning varför inte Sverige kan göra detsamma. De utländska studenternas genomgående positiva uttalanden om sin tid här ger ett gott stöd åt denna tanke.

FORSKNING OCH FORSKARUTBILDNING

När det gäller forskning kan näringslivets önskan kort sammanfattas som att högskolan skall forska på hög internationell nivå inom för näringslivet relevanta områden samt att forskarutbildade och forskningsresultat skall ställas till näringslivets förfogande.

Forskning för näringslivets behov och i näringslivets intresse är inte liktydigt med styrd forskning, oavsett om denna styrning sker av näringslivet direkt eller av ett samhällsorgan med näringspolitiskt uppdrag. Tvärtom ligger även i näringslivets långsiktiga intresse att universitet och högskolor har ett rimligt utrymme för forskning "på eget programansvar" och att den fortgående urholkningen av fakultetsanslagen bryts.

En stor del av den svenska forskningens värde för näringslivet ligger vidare i att forskningsresultat är en bytesvara och att goda svenska forskare får tillgång till och kan hämta hem resultat som nåtts utomlands och göra dem tillgängliga.

Huvuddelen av den forskningssamverkan mellan högskola och näringsliv som de facto äger rum idag torde utan tvivel ske mellan Fackuniversitetet och H-företag. Denna samverkan är dock långt ifrån problemfri. Det största hindret mot en vidareutveckling av denna samverkan ligger förmodligen på utförarsidan, på svårigheten för universitetet att tillhandahålla den behövliga kompetenta forskarpersonalen och på svårigheten att hitta sådana former för arbetet att företagets krav respekteras och så att projekt genomförs på ett kommersiellt godtagbart sätt. De arbetsformer, den tjänstestruktur, den organisation och det meritvärderings- och belöningsystem som högskolan har är inte självklart de mest ändamålsenliga när det gäller att leverera tjänster till näringslivet.

De kompetenscentra som tillskapats på NUTEKs initiativ är ett intressant exempel på en samverkansform som kan vara ett sätt att hantera dessa problem. Högskolorna bör gå vidare och pröva andra former att organisera uppdragsforskning och annan forskningssamverkan.

Beträffande forskarutbildning har SUHF i ett annat sammanhang [2] framhållit att:

"Högskolan står också inför en stor utmaning för att förändra inställningen till forskar/doktorsutbildningen som förberedande

för inte bara en forskarkarriär. Utbildningens innehåll måste ses över och relevansen bestämmas inte bara i förhållande till högskolans egna behov utan också till vad som behövs inom andra samhällssektorer. Högskolan måste på ett aktivt sätt marknadsföra de nydisputerade och den skicklighet de uppnått genom att avlägga doktorsexamen. Genom att på ett korrekt sätt förändra utbildningens innehåll och förmedla kunskapen om den kompetens de nytexaminerade har kan högskolan medverka till att den förväntade ökningen av anställning inom industri och övriga sektorer utanför högskolan infrias.”

SUHF har tillsatt en arbetsgrupp, under Janne Carlssons ledning, för att behandla denna fråga. De mål som den Strategiska stiftelsen och KK-stiftelsen ställt upp för de av dem initierade och finansierade forskarskolorna ligger också helt i linje med den viljeinriktning som uttrycks i detta citat.

DEN TREDJE UPPGIFTEN

Avsikten med den ändrade formuleringen i Högskolelagen är av kommentarerna att döma att ytterligare förtydliga den tredje uppgiften och att ge universitet och högskolor ett klarare uppdrag att samverka med näringslivet och andra samhällssektorer. Skillnaden mellan de två formuleringarna torde framförallt ligga i att den nyare texten tydligare pekar på att det inte enbart handlar om ett enkelriktat flöde av kunskap från högskolan till samhället i övrigt, utan om en dialog; om att också ta in kunskap, impulser och erfarenheter utifrån.

Den tredje uppgiften omfattar långt mer än samverkan med näringslivet men i denna PM behandlas endast denna delaspekt.

I Regleringsbrevet för 1998 ges uppdraget att ”forskningen ska komma till nytta”. Vidare sägs uttryckligen att

”Högskolorna skall i ökad utsträckning samverka med det omgivande samhället
t ex näringsliv, offentlig förvaltning, organisationer, kulturliv och folkbildning.

Det innebär bl. a. att högskolorna skall

- spela en större roll som mottagare av erfarenheter och problem utifrån,
- informera om sin utbildning och forskning samt
- underlätta för det omgivande samhället att få tillgång till relevant information om forskningsresultat.”

Budskapet från statsmakterna står klart men alldeles oavsett statsmakternas riktlinjer så har väl knappast någon högskolepolitisk fråga under de senaste decennierna uppmärksammats så som frågan om denna ”tredje uppgift” - samverkan mellan högskola och samhälle. Endast högskoleverksamhetens lokalisering har fått jämförbar upp-

märksamhet och dessa två frågor är naturligtvis nära förknippade med varandra.

Utredningar

Frågan om universitetens samverkan med näringsliv och samhälle har gjorts till föremål för ett betydande antal utredningar och studier. FOSAM-utredningen [3] från 1980 har följts av andra under de senaste åren. Forskningsrådsnämnden [4] fick i uppdrag att genomföra en kartläggning och analys inför 1987 års forskningsproposition. Stiftelser för samverkan har utretts [5] och kontaktsekretariaten har granskats [6]. NYFOR-utredningen har i sina två betänkanden [7][8] lämnat en rad förslag. Forskningsfinansieringsutredningen [9] har varit inne på hithörande frågor. Även Kommittén för omstrukturering och förstärkning av industriforskningsinstituterna (KOFI) har berört frågor som rör samverkan högskola – näringsliv. Riksrevisionsverket [10] har studerat KTH och CTH och lagt synpunkter på samverkansformer.

I direktiven till utredningen Forskning 2000 läggs stor vikt vid samverkansfrågor:

“... ett långsiktigt perspektiv på forskningens roll och utvecklingskraft i samhället. att bidra till den ekonomiska och sociala utvecklingen. den offentligt finansierade forskningens samhällsekonomiska nytta och möjligheterna att öka denna....”. “.... den förändrade situationen ställer högre krav på ekonomisk och social nytta, koncentration och specialisering, både vad avser forskningens utförande och finansiering.” “... ett bättre utnyttjande av forskningen och forskningsresultaten i samhället. Konsekvenserna av att ett förtydligande gjorts av högskolans s.k. tredje uppgift bör ingå i analysen,”

En ambitiös studie, delvis finansierad av KK-stiftelsen och Teknikbrostiftelsen i Stockholm, kommer att genomföras i SNS' regi. Studien, som kommer att ägnas frågan om universitetens roll, samarbetsformer mellan universitet och näringsliv samt tredje uppgift, engagerar bl a professorerna Sverker Sörlin och Gunnar Törnqvist samt en internationell forskargrupp.

Särskilda organ

Frågan om samverkan har inte bara utretts. De tekniska högskolornas kontaktsektariat, som tillkom i slutet av 60-talet utgjorde ett första steg mot särskilda organ för näringslivssamverkan och tekniköverföring, speciellt till de små- och medelstora företagen. Detta initiativ har som bekant sedan följts av andra, såväl inom högskolorna som i deras närhet och idag finns en svåröverskådlig flora av enheter och organisationer vid i stort sett varje högskola. Bland dessa märks de 7 Teknikbrostiftelserna och de holdingbolag som bildats vid vissa högskolor. Inte alla dessa organ är fristående juridiska personer utan vissa är organisatoriskt och juridiskt delar av ett universitet eller en högskola.

Totalt sett finns det ett mycket stort antal aktörer som ser som sin uppgift att främja samverkan mellan högskola och näringsliv. För vissa omfattar uppdraget en viss högskola eller en viss del av näringslivet medan andra har en vidare roll. Till de största aktörerna hör KK-stiftelsen och Stiftelsen för strategisk forskning.

De flesta har en eller annan form av samhällsfinansiering för administration av samverkan och för projektfinansiering. Iögonfallande är att de samlade resurser som aktörerna utanför högskolan förfogar över för att leda och administrera högskolesamverkan är, och har länge varit, långt större än de resurser som universitet och högskolor själva har för detta ändamål. En konsekvens av detta är att universitet och högskolor ofta kommit att reagera på initiativ utifrån snarare än att själva ta initiativ.

Det är inte möjligt att inom ramen för denna PM föra en djupare diskussion beträffande dessa samarbetsformer och samverkansorgan. Vad som står klart är emellertid att den flora av tillgängliga tjänster och samverkansformer och samverkansresurser som står till förfogande för i första hand de mindre och medelstora företagen är svåröverskådlig och svår genomtränglig. Återkommande synpunkter är också att universitetssystemets stödtjänster inte utgår från företagets behov och inte erbjuds i former som utgår från företagets situation.

Små- och medelstora företag

Särskilt frågan om samverkan mellan universitet och högskolor och små och medelstora företag brukar uppmärksammas. Det är då viktigt att notera det som exempelvis NYFOR-utredningen [7] formulerar på följande sätt:

”Räknat över alla små och medelstora företag har högskolor - hittills och i stort sett i alla industriländer - mycket ringa betydelse som utvecklingspartners. Men för vissa intressegrupperingar bland företagen - främst inom det geografiska närområdet - kan betydelsen vara högst påtaglig därför att det finns viss kongruens mellan företagen och högskolans intressen och kompetenser.”

Annorlunda uttryckt: Universitet, högskolor och deras samverkansorganisationer kan göra insatser som sett från deras horisont är framgångsrika och som når många små företag. Samtidigt är det endast en försvinnande liten andel av landets små- och medelstora företag som berörs.

Detta hindrar inte att universitet och högskolor bör göra fortsatta ansträngningar för att bidra till utvecklingen av och skapandet av små och medelstora företag, men målsättningen måste vara realistisk och utgå från de faktiska möjligheterna.

Mycket tyder på att de mindre högskolorna har bättre förutsättningar än de större – speciellt än det som ovan kallas det Filosofiska universitet – när det gäller samverkan med små och medelstora företag. Branschforskningsinstituterna är andra viktiga aktörer, som arbetar på ett sätt som ofta är väl anpassat till mindre företags kultur och behov. Därför är KK-stiftelsens initiativ att starta konsortier för kunskapsutveckling⁶ intressant, både som modell och i kraft av de ekonomiska resurser - 500 miljoner kronor - som stiftelsen avser att anvisa för ändamålet.

Beställarkompetens

De mindre företagens beställarkompetens, dvs deras förmåga att utnyttja externa kunskapsresurser, oavsett om denna kunskap finns hos konsulter, branschforskningsinstitut eller på universitet och högskolor är viktig. Att inom företaget ha akademiskt utbildade medarbetare leder sannolikt till en högre beställarkompetens och därför bör åtgärder som stimulerar även mindre företag att anställa högutbildade ges hög prioritet.

Immateriella rättigheter - lärarundantaget

Från olika håll, t.ex. RUT-93, har framförts förslag om att rätten för högskolans lärare till egna uppfinningar skulle avskaffas. I en arbetsrapport till RUT -93 kommer Stuart R Bosworth [11] efter en analys med exempel hämtade från den anglosaxiska världen fram till detta förslag. Förslagsställarna menar att ett avskaffande skulle kunna leda till en effektivare tekniköverföring samtidigt som högskolorna möjligen skulle kunna få vissa resurstillskott.

I direktiven till NYFOR-kommittén ingick att "se över det undantag som idag gäller för lärare enligt 1949 års lag om rätten till arbetstagares uppfinningar".

NYFOR föreslog att undantaget skulle behållas med huvudargumentet att det inte ligger i högskolans ansvar att kommersiellt exploatera forskningsresultat. I 1997 års forskningsproposition följde regeringen NYFOR:s förslag och avvisade därigenom Forskningsfinansieringsutredningen [9] som ansåg att högskolorna skall ges ett sådant ansvar. Riksdagen beslöt i enlighet med propositionen.

Frågan om högskolornas hantering av immateriella rättigheter har

⁶) Varje konsortium föreslås bestå av ett universitet, en eller flera mindre högskolor och ett eller flera forskningsinstitut.

emellertid fortfarande stor aktualitet och bör inte avföras från dagordningen. Frågan är under utredning på de flesta högskolor. Här kan också nämnas det arbete som den Strategiska Stiftelsen inlett för att skapa klarhet om den "patentpolicy" som universitet och högskolor tillämpar.

Ett eftersträvansvärt mål vore ett likartat hanterande av dessa frågor på landets olika universitet och högskolor. SUHF bör vara ett lämpligt forum för en diskussion med detta syfte och i det pågående arbetet med att utforma standard avtal måste patentfrågorna beaktas. Man bör också diskutera huruvida frågan om "lärarundantaget" ånyo skall aktualiseras.

En stor del av ovanstående diskussion kan sammanfattas i följande två diagram - samverkanshinder och samverkansformer:

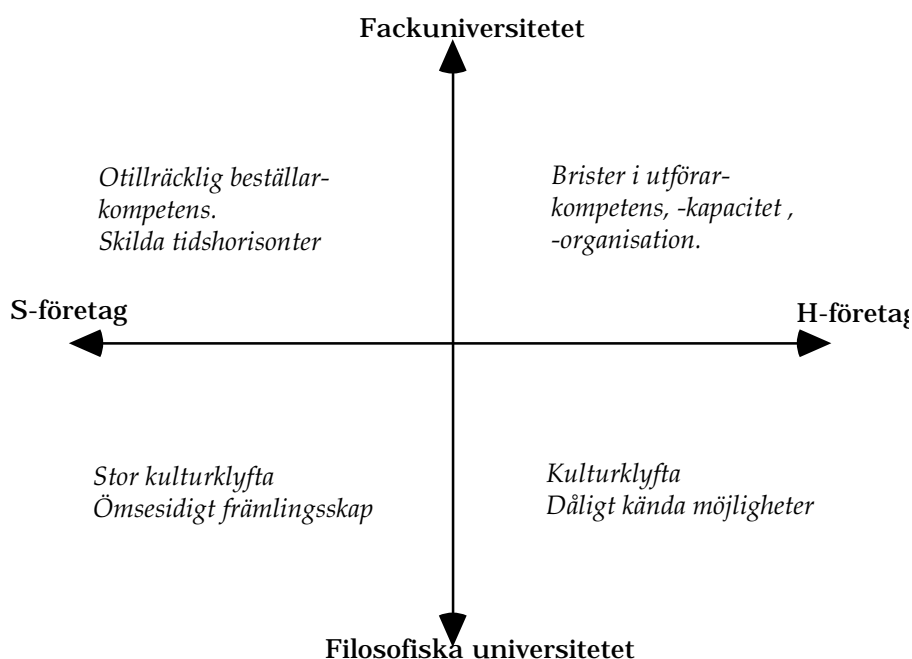

FIG. 4. FRÄMSTA HINDER FÖR SAMVERKAN

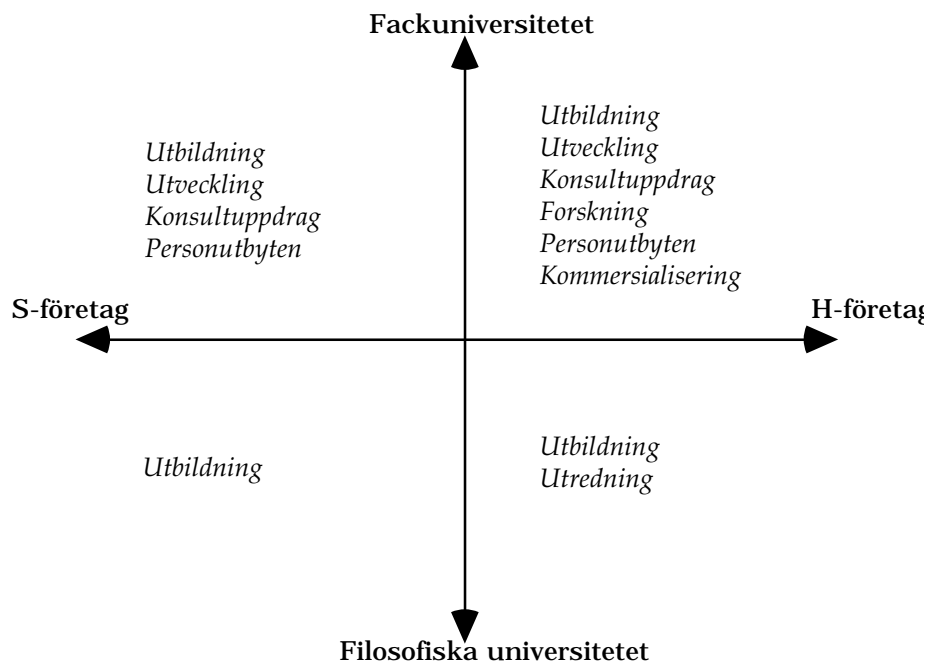

FIG. 5. VIKTIGASTE SAMVERKANSFORMER

MÅL OCH RESULTATSTYRNING

En tydlig strävan i högskolepolitiken under senare år har varit att åstadkomma större inslag av mål- och resultatstyrning och av prestationsrelaterade anslag. Särskilt tydligt har detta varit när det gäller grundutbildning men även högskolans forskning berörs. Ett färskt exempel ges i propositionen "Högskolans ledning, lärare och organisation"⁷ där det beträffande rekryteringen av kvinnliga professorer mm anges att "graden av måluppfyllelse skall ha betydelse för medeltilldelningen".

Däremot har den tredje uppgiften lämnats utanför denna process. Att det förhåller sig på detta sätt har sannolikt flera orsaker. Viktigast är troligen att det är svårt att formulera kvantitativa och kvalitativa mål för högskolornas tredje uppgift. Svårigheten att formulera sådana mål utgör emellertid knappast tillräckligt skäl för att avstå.

Tvärtom bör högskolorna kräva att uppdragsgivaren staten ställer upp tydliga mål för den tredje uppgiften och därigenom gör det möjligt för berörda att utvärdera även denna verksamhet och att diskutera huruvida de samlade förväntningarna är realistiska. Sådana mål måste naturligtvis vidare utgå från varje enskild högskolas speciella förutsättningar.

7) Prop. 1996/97 sid 141

Särskilt anslag för den tredje uppgiften

Den högskola som tar sin tredje uppgift på allvar måste idag omfördela inte obetydliga ekonomiska och personella resurser från grundutbildning och forskning. Detta gäller oavsett att en del verksamhet inom den tredje uppgiften genererar egna intäkter.

En konsekvent tillämpning av principerna för mål- och resultatstyrning skulle innebära att en högskolas tredje uppgift definieras som ett särskilt uppdrag, finansierat av ett särskilt statsanslag som är relaterat till den ovan efterlysta målformuleringen. I analogi med anslagen för högskolans två andra uppgifter kan sedan graden av måluppfyllelse göras till föremål för granskning.

Införandet av ett särskilt anslag för den tredje uppgiften vore också ett sätt att markera betydelsen av denna uppgift och en naturlig och logisk konsekvens av statsmakternas skilda uttalanden.

SLUTSATSER

1. Universitet och högskolor har utomordentligt stor betydelse för näringslivet. Universitet och högskolor måste dock ge en realistisk bild av vad de kan göra och inte göra när det gäller samverkan med näringslivet och de måste slå vakt om sin egenart och mångfald.
2. Universitet och högskolor bör
 - sträva efter en fördjupad dialog med näringslivet för att på ett snabbare och konstruktivare sätt beakta dess framtida behov i sina beslut,
 - ta initiativ till en översyn av floran av organ för samverkan och eftersträva en rationalisering,
 - bygga ut fort- och vidareutbildning för näringslivets behov,
 - sträva efter att skapa respekt för sina ansträngningar.
3. Universitet och högskolor bör ställa tydliga krav på näringslivet vad beträffar praktikplatser, seriösa prognoser och utnyttjande av andra kategorier utexaminerade än civilekonomer och civilingenjörer.
4. Av statsmakterna bör universitet och högskolor begära
 - att de tilldelas tydligt uppställda mål för sin samverkan med det omgivande samhället,
 - att de tilldelas ett särskilt programanslag för den tredje uppgiften,
 - att de granskas och utvärderas i detta avseende.

REFERENSER

- [1] STRÖMHOLM, S. (1994) *Den svenska högskolan* (Ratio).
- [2] *SUHF:s synpunkter på forskningspolitiken* (1997) Sveriges universitets- och högskoleförbund.
- [3] *Högskolan i FoU-samverkan*. FOSAM. SOU 1980:46.
- [4] *Högskolan och Näringslivet. Roller Möjligheter Målkonflikter* FRN-rapport 86:1.
- [5] *Stiftelser för samverkan*. SOU 1989:50.
- [6] *The Industrial Liaison Services in Sweden*. UHÄ-rapport 1992:4.
- [7] *Samverkan mellan högskolan och näringslivet*. NYFOR-kommittén. SOU 1996:70.
- [8] *Samverkan mellan högskolan och de små och medelstora företagen*. NYFOR-kommittén. SOU 1996:89.
- [9] *Forskning och Pengar*. SOU 1996:29.
- [10] *Högskolans samverkan med näringslivet*. RRV-rapport 1996:56.
- [11] BOSWORTH, S. R. (1995) *University-Industry Relationships*. Arbetsrapport Nr 6, RUT-93.